

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันสถานการณ์สิ่งแวดล้อมกำลังเปลี่ยนแปลงไป กำลังประสบกับวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นปัญหาที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดจากธรรมชาติเองและเกิดจากการกระทำของมนุษย์ สิ่งที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์นั้นเปรียบกับสาเหตุที่เกิดจากธรรมชาติ การกระทำของมนุษย์นั้นรุนแรงและเกิดการทำลายต่อทรัพยากรธรรมชาติมากมายจนไม่สามารถสร้างทดแทนหรือเกิดขึ้นมาใหม่เพื่อสนองตอบความต้องการของมนุษย์ได้ บางอย่างอาจสูญสลาย หรือสูญพันธุ์ไปแล้วในบางประเทศ

จากการเพิ่มปริมาณอย่างรวดเร็วของประชากรในประเทศไทยที่กำลังพัฒนา มีการใช้สิ่งอำนวยความสะดวก และเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สนองต่อความต้องการของประชากรมีการนำเอาทรัพยากรต่างๆมาใช้อย่างไร้ขอบเขต เช่น ทรัพยากรน้ำ มีการใช้ประโยชน์และก่อให้เกิดมลภาวะติดตามมาในภาคอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ โดยคนเราไม่มีความคิด ความตระหนักว่าน้ำจะหมดคุณภาพ ดังตัวอย่างประเทศไทยมีจำนวนประชากรมากถึง 60 ล้านกว่าคนในปี 2541 จากการใช้ทรัพยากรอย่างขาดความเข้าใจถึงแม้ปริมาณน้ำที่ใช้ประโยชน์ได้เฉลี่ยต่อประชากรหนึ่งคนจะมีมากมายและปัจจัยต่าง ๆ ทำให้ปัญหาความขาดแคลนทรัพยากรน้ำเกิดขึ้น ในประเทศกำลังพัฒนาปัญหาการขาดแคลนน้ำ เกิดจากปริมาณน้ำฝนน้อยและขาดเงินทุนที่จะพัฒนาแหล่งระบบการส่งน้ำ ปัญหาการขาดแคลนน้ำในกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วส่วนใหญ่มิได้มีสาเหตุมาจากปริมาณน้ำฝนน้อย หรือระบบการจัดการไม่ดี แต่สาเหตุสำคัญจากปริมาณน้ำฝนน้อย หรือระบบการจัดการไม่ดี แต่สาเหตุที่สำคัญคือการเพิ่มมลพิษให้กับทรัพยากรน้ำ มนัส สุวรรณ (2539) และ อภิชาติ อนุกุลอำไพ (2535) เสนอ แนวคิดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสภาวะการขาดแคลนน้ำรุนแรงในปัจจุบันนั้น พอจะสรุปได้ ดังนี้

การผันแปรของสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสิ่งแวดล้อมของโลก ส่งผลให้อุณหภูมิสูงขึ้น เกิดผลกระทบต่อสภาพอุทกนิยมิวิทยา สำหรับประเทศไทยนั้นประสบปัญหาปริมาณน้ำฝนน้อยกว่าเกณฑ์เฉลี่ยในสองปีที่ผ่านมา ประกอบกับพื้นที่ป่าถูกทำลายมากจึงส่งผลกระทบต่อปริมาณน้ำท่า ทั้งทางด้านปริมาณและช่วงเวลาความต้องการน้ำที่มีมากขึ้น จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้ความต้องการน้ำทางภาคอุตสาหกรรม

สาธารณสุขขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันการขยายตัวของเมือง และจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ต้องจัดหาน้ำเพื่ออุปโภคมากขึ้น อีกทั้งธุรกิจการท่องเที่ยวก็มีส่วน

1. ทำให้เกิดความต้อการน้ำมากขึ้น จึงทำให้ปัจจุบันอัตราความต้อการน้ำสูงกว่าอัตราการจัดหาน้ำทำให้ขาดดุลยภาพ การใช้น้ำอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพในการใช้น้ำทางภาคเกษตร ยังอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ใช้น้ำมากเกินความต้อการของพืช ในขณะที่เดียวกันประชาชนในเขตเมือง โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครและบางแห่งมีการใช้น้ำอย่างฟุ่มเฟือย และมีการ ใช้น้ำผิดวัตถุประสงค์

2. แหล่งเก็บกักน้ำไม่เพียงพอ และขาดระบบการจัดการน้ำที่ดี โดยมีเขื่อนกักเก็บน้ำจำเป็นต้องสร้างในภูมิภาคที่เป็นที่สูง เพื่อกักน้ำก่อนจะไหลลงสู่พื้นราบ และสู่ทะเลในที่สุด ภูมิภาคที่เหมาะสมกับการสร้างเขื่อนค่อนข้างจะหายาก และมีข้อขัดแย้งด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จึงประสบปัญหาในการจัดสร้าง ปริมาณการเก็บกักรวมจึงเพิ่มขึ้นในอัตราช้ากว่าความต้อการ และโครงการชลประทานบางแห่งยังขาดระบบควบคุมและจัดการน้ำที่ดี การบริหารและจัดการลุ่มน้ำ ขององค์กรกลางในการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบ การแก้ไขปัญหาล้วนใหญ่จะเป็นการแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้า ซึ่งขัดกับช่วงระยะเวลาของการพัฒนาทรัพยากรน้ำโครงการขนาดกลางและขนาดใหญ่ต้องใช้เวลาอย่างน้อย 4 ปีขึ้นไป จึงจะสามารถเก็บกักน้ำได้ จำเป็นต้องมีการวางแผนในรูปของกลุ่มน้ำ เพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างการพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการสนองความต้อการน้ำ ปัญหาอื่นๆ ที่เกี่ยวพันกับทรัพยากรน้ำ ปัญหาน้ำเสีย ซึ่งผลจากการใช้น้ำของภาคเศรษฐกิจ เช่น ภาคอุตสาหกรรม ทำให้สามารถนำกลับมาใช้ได้อีกและยังจำเป็นต้องระบายน้ำเพื่อผลักดันน้ำเสีย ซึ่งเป็นการสูญเสียน้ำจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีปัญหาน้ำท่วมฉับพลันอันเนื่องมาจากการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาน้ำขังและการระบายน้ำจากเขตชุมชน โกวิทย์ พวงงาม, ปรีดี โชติช่วงและพิชัย หวัดสูงเนิน. (2536)ได้แนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำต้อการให้ประชาชนผู้ใช้น้ำได้ตระหนักในคุณค่าและมีลักษณะการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นให้ประชาชนร่วมรับผิดชอบ โดยส่งเสริมให้ประชาชน องค์ชุมชนและอาสาสมัครมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ประชาชนโดยทั่วไปขาดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ตลอดจนไม่ทราบถึงผลเสียที่เกิดจากการสูญเสียทรัพยากรน้ำ ทำให้ไม่ตระหนักถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ชันนำไปสู่การใช้ทรัพยากรน้ำอย่างฟุ่มเฟือยขาดความรอบคอบ ความรับผิดชอบ บ่อยครั้งที่เกิดปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรน้ำ เพราะมีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาสูงขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่ทรัพยากรน้ำมีอยู่อย่างจำกัด จึงทำให้เกิดความขัด

แย่งระหว่างผู้ใช้ทรัพยากรน้ำมากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องไปจัดการการใช้ทรัพยากรน้ำ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เป็นพื้นที่ที่มีประชาชนตั้งบ้านเรือนอาศัย อยู่จำนวน 10 หมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านส่วนใหญ่มีแม่น้ำลาวไหลผ่านเกือบทุกหมู่บ้าน ราษฎรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในตำบลเวียงมีความหลากหลายด้านอาชีพการทำงาน เช่น รับราชการ ค้าขาย เกษตรกรรม รับจ้าง เป็นต้น โดยที่ทุกอาชีพมีส่วนในการใช้ทรัพยากรน้ำด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมักจะมีการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมาก อันเป็นสาเหตุของการขาดแคลน ทรัพยากรน้ำและน้ำเน่าเสีย และปัญหานี้มักเกิดขึ้นในฤดูแล้งและเกิดความเสียหาย กับแม่น้ำลาว แม้จะมีหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งทางราชการที่พยายามสร้างมาตรการในการปฏิบัติงาน เช่น การ ประชาสัมพันธ์ รณรงค์อนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ แต่ก็ยังเกิดปัญหาเช่นเคย อันมีสาเหตุมาจากการ ขาดความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่นั้น เพราะการสั่งงานของราชการมีการสั่งการจาก ส่วนกลาง ทำให้ผู้ปฏิบัติงาน ในพื้นที่ไม่สอดคล้องต่อความเป็นจริงในพื้นที่ที่ปฏิบัติงาน

ดังนั้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาว่าประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในตำบลเวียงมีส่วน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำอย่างไร และมีปัจจัยส่วนบุคคลต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรน้ำต่างกันอย่างไร นอกจากนี้ยังอยากจะศึกษาว่าทางราชการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้มีแนวทางในการประชาสัมพันธ์รณรงค์โดยใช้สื่อต่างๆเพื่อทำให้เกิดความสำนึกและตระหนักแก่ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ มีความรู้เรื่องเหล่านี้มากน้อยเพียงใด การคาดหวังของหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องมีมาตรการและแนวทางในการสร้างความตระหนักความสำนึกแก่ประชาชนให้รู้จักการ อนุรักษ์ทรัพยากรน้ำที่ใช้อยู่ถูกต้องมากขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน อย่างแท้จริง

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำระหว่างประชาชนที่ ปัจจัยส่วนบุคคล อาชีพ ความรู้ความเข้าใจ การรับรู้ข่าวสาร แตกต่างกัน
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคความต้องการและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

1.3 สมมุติฐานการวิจัย

1. ความรู้ ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำแตกต่างกัน มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำไม่ต่างกัน
2. ประชาชนมีลักษณะอาชีพแตกต่างกันมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำไม่ต่างกัน
3. ระดับการรับรู้ข่าวสารของประชาชนแตกต่างกันมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำไม่ต่างกัน

1.4 กรอบความคิดและขอบเขตในการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นที่จะศึกษาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบล เวียง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ว่าประชาชนในชุมชนเป็นผู้เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ ได้แก่ การปรึกษาหารือ การประสานงาน การดำเนินการและการรับผลประโยชน์ ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆในชุมชน

ขอบเขตของพื้นที่ของการศึกษา ได้แก่ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยคัดเลือก 5 หมู่บ้านเป็นตัวแทนในการศึกษา เกณฑ์การคัดเลือกการศึกษาคือ พื้นที่ที่มีแม่น้ำลาวไหลผ่านและประชาชนสร้างที่อยู่อาศัยใกล้แหล่งน้ำ รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายในด้านอาชีพที่พึ่งพาทรัพยากรน้ำ เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะประโยชน์ในการศึกษาวิจัยตามตัวแปร ดังต่อไปนี้

1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่
  - 1.1 ความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์น้ำ
  - 1.2 การรับรู้ข่าวสาร
    1. ทางโทรทัศน์
    2. ทางเอกสารหนังสือพิมพ์
    3. ทางวิทยุ
    4. ทางหอกระจายข่าว
    5. ป้ายประกาศ
    6. เพื่อนบ้าน
    7. เจ้าหน้าที่ของรัฐ

1.3 อาชีพ

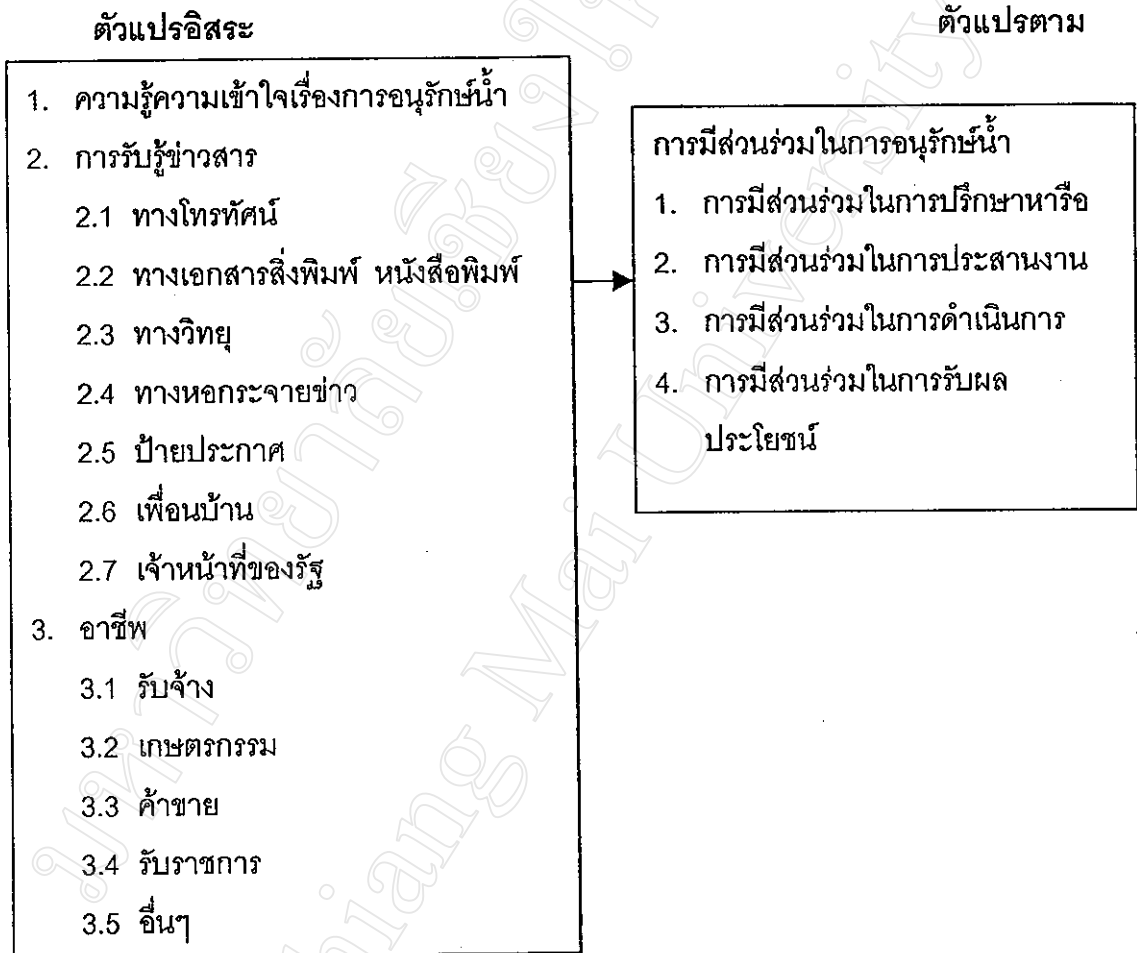
1. รับจ้าง
2. เกษตรกรรม
3. ค้าขาย
4. รับราชการ
5. อื่นๆ

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์น้ำ

- 2.1 การมีส่วนร่วมในการปฐษานหาหรือ
- 2.2 การมีส่วนร่วมในการประสานงาน
- 2.3 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
- 2.4 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

แผนภาพกรอบแนวคิดในการศึกษา

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีความเข้าใจในความหมายของคำบางคำจึงทำให้คำจำกัดความ ดังนี้

การรับรู้ข่าวสาร หมายถึง การรับทราบข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับความรู้และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำจากแหล่งข่าวสารต่างๆ ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เพื่อนบ้าน เอกสาร สิ่งพิมพ์ เสียงตามสายประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

ทรัพยากรน้ำ หมายถึง น้ำที่ปรากฏอยู่ตามแหล่งน้ำธรรมชาติในพื้นที่ ๆ ทำการศึกษาเช่น แม่น้ำ ลำธาร ห้วย คลอง บ่อน้ำ และแหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำไว้เพื่อใช้อุปโภค บริโภค เช่น อ่างเก็บน้ำ บ่อบาดาล บ่อน้ำตื้น คลองชลประทาน สระ ตลอดจนแหล่งน้ำที่ได้จากการดำเนินการของรัฐ

ความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ หมายถึง การจำ การระลึก ข้อเท็จจริงในเรื่องที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำอย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์มากที่สุดรวมทั้งหลีกเลี่ยงการทำลายหรือทำให้เกิดความเสียหายแก่แหล่งน้ำ และคุณภาพน้ำที่ดีที่สุดจากกรอุปโภค บริโภค

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาสาเหตุในการวางแผนและดำเนินงาน ในการลงทุนและปฏิบัติการ และมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล ในโครงการหรือกิจกรรมใดๆอย่างต่อเนื่อง